

Vijf dagen onder de grond: het leven van een vleermuisteller

Froukje Rienks

De wintertellingen komen er weer aan! In Nederland en België gaan tellers op zoek naar duizenden overwinterende vleermuizen in 'objecten' zoals bunkers, ijskelders en watertorens. In januari trekken 'telgroepen' traditiegetrouw de Limburgse mergelgroeven in. Wat kom je dan tegen? Stijgende aantallen, opvallend veel ingekorven vleermuizen en de eerste Bechsteins in dertig jaar.

Donderdag 1 januari 2004

De LOGE-telgroep houdt haar jaarlijkse groevetelling in Zuid-Limburg en ik mag dit keer mee. We gaan meteen van start in de Geulhemergroeve. Goed uitgerust met lampen, batterijen en accu's stappen we de groeve binnen. Al gauw hoor ik alleen nog het sissen van de petromax-lampen (= petroleumvergaslampen) en onze holle voetstappen. Het daglicht heeft plaatsgemaakt voor intense duisternis.

Samen met Frank, Rombout en Johannes tref ik het vleermuisrijkste stuk: 81 vleermuizen in twee uur tijd! Het determineren van de soorten lukt aardig, zolang ik een groot deel van de vleermuis kan zien. We komen veel franjestaarten (waarvan er enkele op hun rug in een holletje liggen) en watervleermuizen tegen, plus wat meer- en baardvleermuizen. De ingekorven vleermuizen doen het ook goed dit jaar. Buiten gekomen verrast de omgeving ons met sneeuw. Een grottenwoninkje, beneden aan de helling, levert nog een handvol dieren en bijna evenveel soorten op. In een spleet zit bijvoorbeeld een grootoor. De avond in de kampeerboerderij brengt bonensoep & whisky en wat braakballen van een groeve-kerkuil om uit te pluizen.

Vrijdag 2 januari

Na het bord met (klontjes)pap zetten we koers naar Sibbe. De ingang van de Sibbergroeve is

gewoon een hek in een dorpsstraat. We komen in de 'kapel' met allerlei muurtekeningen en oude opschriften. Een opschrift uit 1741 bestaat uit een kruis en de letters 'IHS', dat 'in dit teken zult gij overwinnen' of 'Jezus de redder der mensen' blijkt te betekenen. Waarschijnlijk is dit aangebracht door de blokkbrekers als smeekbede om alles goed te laten verlopen. Hier zitten de 'paarden': wel zo'n vijftien grote myoten oftewel vale vleermuizen. Ook vinden we wat 'dassen' (meervleermuizen) en veel 'e-tjes' (emarginaten = ingekorven vleermuizen).

In de 'eetzaal', vlakbij de zogenaamde O-gang, gebruiken we de lunch. De opschriften op de wand verraden hier bezoekjes in eerdere jaren: 1962, 1996, 2000. Daarna gaat een deel van de groep naar een groeve die je alleen kan bereiken via een woonhuis. Voor ons resten veel ingestorte stukken waar we niet verder kunnen, en vermoeide benen. We tellen bochten, nissen en pilaren om hopelijk weer uit te komen bij de grote lamp. Om vijf uur staan we buiten en doven we onze petromaxen. Morgen weer een groeve!

's Avonds blijkt de naam van de LOGE-telgroep een dubbele betekenis te hebben. Een loge is een 'nis' in het plafond, waar vleermuizen in kunnen hangen. "En dan het liefst ingekorven en vale vleermuizen natuurlijk" zegt Hans. Maar er hoorde bij de oprichting, ruim dertig jaar geleden, ook een afkorting

bij: Limburgse Ondergrondse enzovoorts. De oud-jeugdbonders van de CJN weten het nu niet meer precies. Wel herinneren ze zich dat in het begin de groeven gewoon open waren en dat kaarten vaak ontbraken; om vleermuizen bekommerden zich toen maar weinigen.

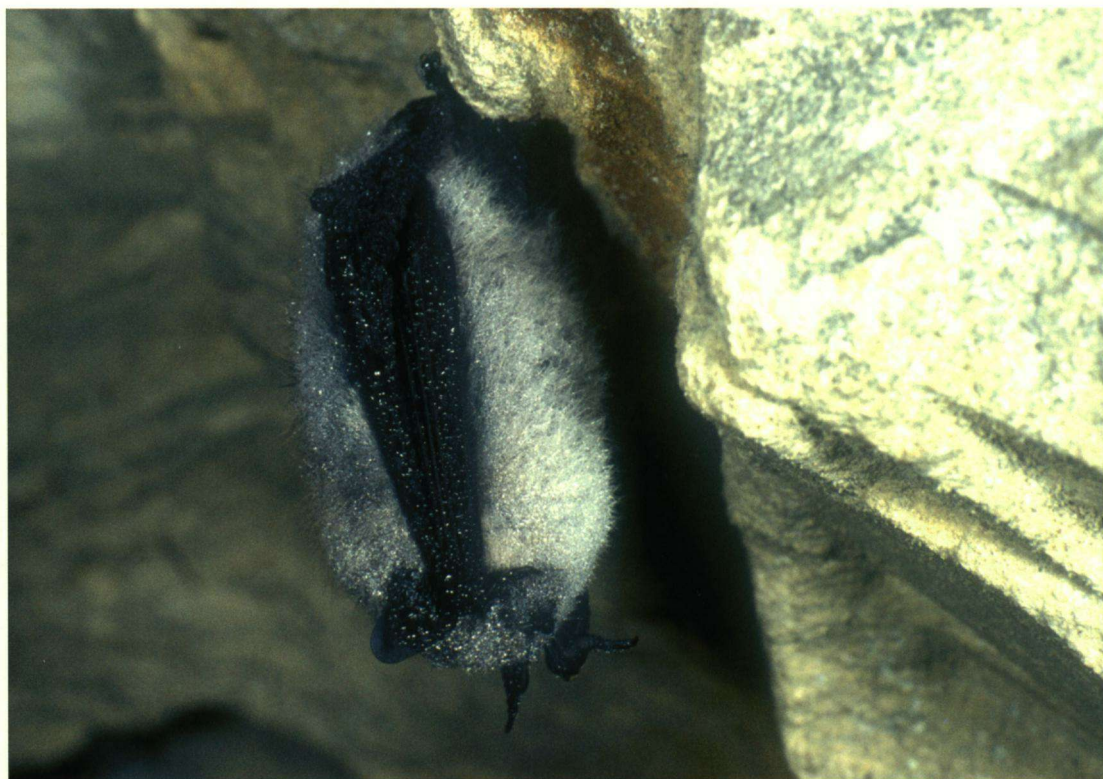
Zaterdag 3 januari

Vandaag vroeg uit de veren: ik moet pap koken, boterhammen smeren voor de groevenlunch en thee & koffie zetten. De Gemeentegrot in Valkenburg staat op het programma, maar we gaan eerst even met Frank 'kousjes' kopen voor de petromaxen. Toeristisch Valkenburg ligt er nog uitgestorven bij.

Het slot van de groeve blijkt vastgevroren te zijn, dus al blauwbekkend moeten we buiten in de sneeuw wachten. Totdat een opgewarmd slot de juiste klik geeft en de stalen deur open draait. Samen met Marjan en Kamiel tel ik het voorste deel van de groeve. Dat is het koude deel en ook het deel waar de toeristen komen: "Aan de rechterhand ziet u

een groep vleermuisonderzoekers. Ze komen hier elk jaar in het eerste weekend van januari vleermuizen tellen." Verder zitten hier verschillende vale vleermuizen; de eerste hangt in een spleet direct boven het toeristentreintje. Lunchen doen we op een soort toneel. Dat is aangelegd voor Koningin Juliana, horen we de gids in de verte vertellen. Daarna volgt een stuk van de Gemeentegrot, waar de hoge plafonds goed zijn voor een stijve nek. De rest telt intussen de Wilhelminagroef, waar ze kans hebben om ook paintballers te ontmoeten.

Na de macaroni vertrekken we 's avonds naar 'de andere telgroep'. Met schone, mergelvrije schoenen en kleren stappen we het hotel in Houthem binnen waar de Utrechtse telgroep is neergestreken. De Geulhemergroef zorgt voor het uitzicht aan de horizon. De gemiddelde leeftijd ligt hier 'wat' hoger, maar dat mag de pret niet drukken - veel mensen uit de twee telgroepen kennen elkaar goed en het wordt een erg gezellige avond. Een paar lezingen, een paar biertjes en veel gesprekken

De baardvleermuis (Myotis mystacinus) komt geregeld tegen tijdens de wintertellingen in een groeve. Soms zit een dier belemmerd onder 'parels' van water. Foto: Kamiel Spoelstra

volgen: "Hebben jullie ook zo veel emargina-ten dit jaar?"

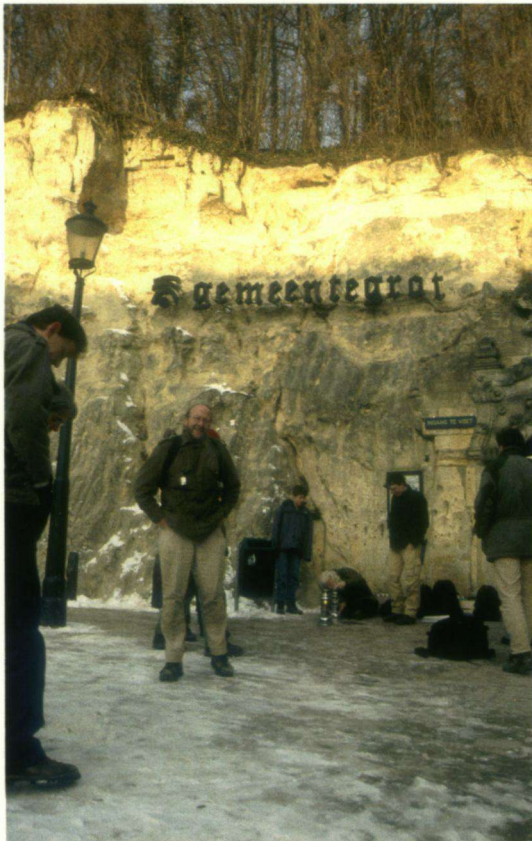
Zondag 4 januari

Opstaan is niet eenvoudig; had ik maar wat eerder moeten gaan slapen. Gelukkig hebben het bier en de whisky grotere slachtoffers gemaakt om me heen en die aanblik helpt aanzienlijk. Vandaag de Barakkengroeve. Dat is een groeve met een gangenstelsel van drie lagen, hier en daar een diepe put en maar weinig scheuren in de wanden. De vleermuizen vind je daarom vaker aan of in een 'haksleuf' of in de vele boorgaatjes en loges. Ons stuk in de onderste gangen zit boven verwachting vol met vleermuizen. Kaartenlezer Kees kan het bijna niet bijhouden: "Kees, er zitten hier nog twee dieren." "En ik heb er

hier vier." "Ik ook!" In deze groeve noteert de LOGE-telgroep van elke vleermuis informatie over het type hangplaats, naast het standaard intekenen van de precieze locatie op de kaart. De beschrijving bevat de mate van beschutting, de hanghoogte en de totale ganghoogte. Dan komen we in een gangetje met rechts een bassin en links een nis, waar we al vanuit de verte één vleermuis opzichtig, zo goed als vrij aan het plafond zien hangen. Maar eerst moeten we het stuk met het bassin afmaken. Robert komt uiteindelijk als eerste bij het dier: "Hij heeft wel erg grote oren." Hij heeft écht grote oren. Het is namelijk een Bechsteins vleermuis! Wat? Die soort heeft de telgroep in haar bestaan nog nooit gevonden. In Nederland vind je Bechsteins vleermuizen alleen in Overijsselse ijskelders (nooit meer dan drie per winter) en ten westen van de Maas in Fort St. Pieter (eentje). Kees schreeuwt het uit op veilige afstand en Robert maakt een vreugdedans, terwijl Floor en ik grinnikend toekijken. Maar dan de praktische kant: welke code moet dat krijgen op de kaart? Een grote B of BECH voor de duidelijkheid?

De anderen reageren wat ongelovig op onze vondst, maar ze zijn wel erg nieuwsgierig. Na een halve lunch moeten we hem laten zien en zijn ze overtuigd. Rombout besluit te trakteren. De Bechsteins vleermuis is namelijk al 30 jaar een 'schaamsoort' voor hem: een soort die je zonder al te veel moeite al lang een keer had moeten zien. Maar de zeldzame Bechsteins is niet de enige verrassing die de Barakkengroeve in petto heeft. Het aantal vleermuizen dat we tellen blijft maar oplopen. Van 2001 tot 2003 was het totaal al gestegen van 245 naar 330, nu gaan we daar weer 'vet' overheen. De teller staat uiteindelijk stil op 388. Helaas blijven de tientallen kleine hoefijzerneuzen, die hier in het verleden overwinterden, voorlopig iets om over te dromen. Terug naar de uitgang, die de rest van het jaar (tot de volgende telling) zal zijn dichtgelast.

's Avonds is er een voor de telgroep nieuwe groeve aan de beurt, namelijk de keldertjes van Slavante bij Maastricht. Ik vind 'een pootje', meer kan ik echt niet zien, en een water-vleermuis, die ik pas ontdekte nadat ik op de grond knielde en schuin omhoog een spleet in scheen.

De hele LOGE-telgroep verzamelt zich voor de Gemeentegrot in Valkenburg. De petromax-lampen moeten nog aan en het vastgevroren slot moet nog open. Foto: Froukje Rienks

Bij vleermuistellingen mag je geen enkele scheur overslaan. Ze kunnen overal zitten. Foto: Froukje Rienks

Maandag 5 januari

Vandaag de laatste groeve, terwijl ik net begin te wennen aan het onderaardse leven. Ik word ingedeeld bij de telling van de Wijngaardsberggroeve, in de Riesenberg onder het Savelsbosch. Aan het einde van een ijzig landweggetje omhoog ontmoeten we boswachter Suzy met de sleutel. De ingang van de groeve ligt vlak achter het oude boswachtershuis, dat niet meer bewoond, maar nog wel onderhouden wordt. In de koude, halfdonkere spleten bij de ingang vinden we twee 'piepjes' of dwergvleermuizen. Klein, en met zo'n duidelijk eigen donkere kleur. Het is onze algemene vleermuissoort, maar in de groeven zie je deze heel weinig.

Vandaag houd ik de kaart bij. Dat betekent opletten waar je bent en mensen aan het werk zetten, zodat er geen enkel stukje gang of plafond (vol reusachtige scheuren) wordt overgeslagen. Tijd om zelf veel te zoeken is er hierdoor niet, maar dat heb ik de afgelopen dagen al genoeg gedaan. Tegen het middaguur gaat de laatste groeve weer op slot. De

mergel in het haar is ons souvenir, tot de volgende wasbeurt.

Opgeteld

In veel groeven zagen we de aantallen getelde vleermuizen stijgen. Dit blijkt te gelden voor winterobjecten in heel Nederland. Afgelopen winter zijn er in totaal zo'n 14.000 vleermuizen geteld, waarvan ongeveer 4.500 dieren in Limburg. Voor alle soorten stegen de tellingen significant, waarbij de ingekorven vleermuis de sterkste groeier is met vijf keer zoveel dieren als in 1990.

Hoogtepunt van de vijf dagen onder de grond was de Bechsteins vleermuis: de eerste in de geschiedenis van deze telgroep en de eerste ten oosten van de Maas. De soorten die nu nog missen zijn de hoefijzerneuzen. Tot ongeveer 1940 behoorden de kleine hoefijzerneuzen zelfs tot de talrijkste overwintelaars in de Limburgse groeven. Daarna holde het achteruit, met in 1983 de laatste waarneming. Zullen de hoefijzerneuzen ooit terugkeren in Nederland?